

DR. HÓDI SÁNDOR

Mitől rossz a vajdasági magyarság közérzete?

Az a válság, amely az 1989-es társadalmi átalakuláshoz vezetett, s amely a rendszerváltás elakadásával elmélyült, a volt Jugoszlávia térségében a háború eszkalációjával tetőzött. Valamennyien a szerencsétlen körülményeknek, és a körülményeket formáló szerencsétlen személyeknek köszönhetően egy mély gödörbe kerültünk.

A válsággal kapcsolatosan nálunk az a tévhit uralkodott el, hogy a nacionalizmus fellángolása felelős mindenért, ezért nem sikerült a világ élvonalához felzárkózni. Amiből azt a következtetést lehet levonni, hogy más eszmei felállás és háttér mellett nagyobb reményünk lehetett volna az eredményesebb kibontakozásra és szereplésre.

A helyzet azonban ennél jóval összetettebb és bonyolultabb. A hosszan tartó akut krízis valójában a társadalom gazdasági szerkezetének és politikai intézményrendszerének a válságát jelenti, ami egyúttal a magánszféra válsága is. Olyannyira, hogy a magánszféra válsága talán még meghatározóbb, mint a társadalom romokban heverő intézményrendszerei. Könnyen lehetséges, hogy kilábaláshoz új felállásra lesz szükség, mivel a történelem kiöregedett szereplői személyiségüknél fogva nem alkalmasak arra, hogy a sokoldalú gazdasági, politikai, szociológiai feladattal megbirkózzanak.

A szociális leromlás, az általános értékvesztés, a távlattalanság mindenestre nemcsak a nyilvános szférát, a közéletet hatja át, hanem az egyének lelkivilágát is, ami kiáltóan megmutatkozik az emberek magatartásában, a kapcsolatok és közösségek pszichológiai állapotának a nagyméretű leromlásában.

Az élet minőségének ezt a nagyméretű leromlását mindannyian érzékeljük, mindannyiunkat érint. A nyilvánosság szféráját eluraló erkölcsi csőd hovatovább aggasztóbb a társadalmi válságnál. Az élettér beszűkülésével a céljaikat és perspektívaikat veszített emberek kiesnek a különböző intézményes és nem intézményes szerepkörükből, állandó sebeket ejtve egymáson folyamatosan kitermelik azt a mérhetetlen durvaságot, ag-

ressziót, közönyt, ami eluralja mindennapi életünket. Azt is mondhatnánk, hogy a történelem furcsa fintora folytán, mivel az átmeneti helyzetben kész cselekvési receptek nem állnak rendelkezésünkre, az emberek a lehető legrosszabb formájukat adják.

Zsákutcás társadalmi helyzetekben mindig megnő a manifeszt személyiségzavarok száma. Ilyen mérvű leromlást azonban, ami a Balkánra jellemző, régen produkált a történelem. A helyzet annál aggasztóbb, mivel az érintettek többségében fel sem merül, hogy viselkedésük szokatlan, vagy rendellenes volna, ami miatt más körülmények között régen ideggyógyászati szaktanácsért illik folyamodni.

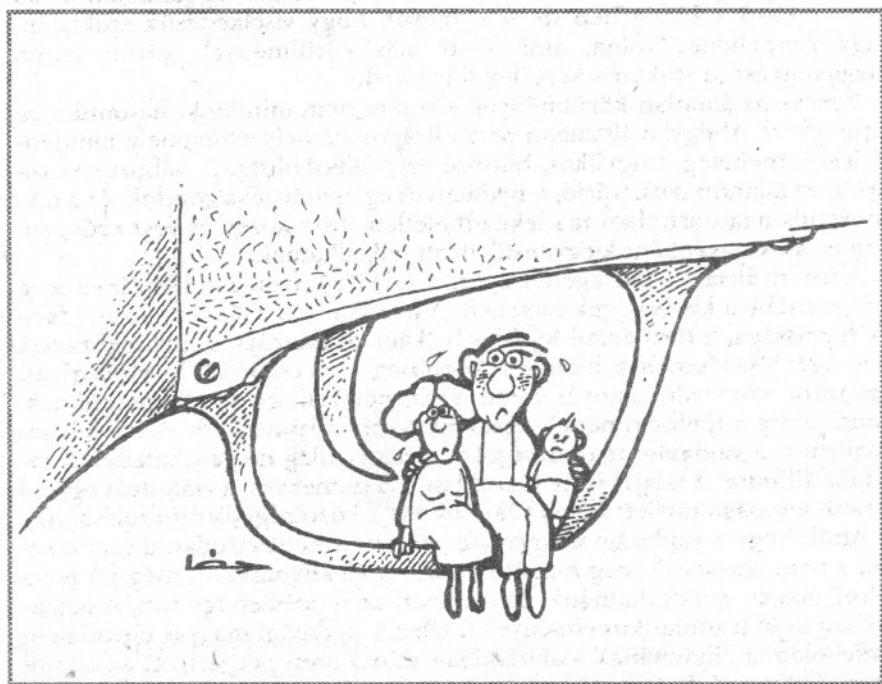
Persze, az áldatlan körülmények ellenére nem mindenki hasonul meg önmagával. Ahogyan általában véve válságos élethelyzetben nem mindenki lesz elmebeteg, öngyilkos, bűnöző vagy alkoholista. A háborús viszonyok, az állandó frusztráció, a nyomasztó egzisztenciális gondok, és a távlatvesztés miatt azonban ma leküzdhetetlen rossz közérzet vesz erőt azon is, akik egyébként kiegyensúlyozott lelkialkatúak.

A frusztráltság, a fenyegetettség, és a vele járó nyomasztó közérzet még kifejezettebb a kisebbségek esetében. A politikai és társadalmi konstrukciók hamissága, a történelmi fejlődés balkáni zsákutcája, a többségi népek valóságérzékelésének a hiánya a kisebbségeken csapódik le elsősorban. Egyaránt szenvedő alanyai mind saját nemzeti gyökértelenségüknek, mind pedig a többségi népek agresszív nacionalizmusának. A szerb nacionalizmus a vajdasági magyarságot is gyakorlatilag megoldhatatlan helyzet elé állította. A talajvesztés, a kisiklások, a menekvés, a zsákutcás egyéni sorsok sokasága mellett híven tükrözik ezt a közösségi élet torzulásai is.

Attól, hogy a vajdasági magyarság lepusztult nemzettudattal rendelkezik, s nem igazán éli meg magát nemzeti kollektivitásként, még jól érezhetné magát, gondolhatnánk. Ez azonban nem egészen így van. A napjainkban zajló traumatikus élmények mellett a vajdasági magyar társadalom pszichológiai állapotának alakulásában döntő szerepet játszott az elmúlt évtizedekben végbement társadalmi rétegeződés, amelynek következtében a közösség organikus fejlődése megrekedt, befulladt. Sőt, a bajok korábban kezdődtek. Akkor, amikor ezt a nemzetrészt kiszakították az eredeti környezetéből és azt a későbbiek során minden igyekvés ellenére sem sikerült integrálni az új szláv közegbe. Több nemzedék nőtt fel és élt le életét ebben a várakozó, „átmeneti helyzetben”. És ebben a tartóssá rögzült várakozó, „átmeneti helyzetben” a nemzettudat elhalványult, a hagyományos közösségi kötelékek fokozatosan felbomlottak.

A vajdasági magyarság alapvetően rossz közérzete ebből ered, ebben az otthontalanság és kiszolgáltatottság érzésben gyökerezik. A magyar ajkúak számára hiányzik a személyiség magabiztosságához és kiegyensúlyozott

funkcionálásához szükséges közeg, a háttért biztosító közösség. A szerbek szervezettebb közösségi életüknek köszönhetően a veszteséget, a szenvedést, de még a mérhetetlen ostobaságot is képesek javukra fordítani. A vajdasági magyarság esetében ez másként van. Nemzeti létük fontos kérdéseinek a megoldatlanságai miatt közöttük minden romboló és pusztító erővé válik.

A vajdasági már csak azért sem válhatott közösséggé, mert a nemzeti alapon való szerveződést a kommunizmus évtizedeiben a legnagyobb el-lenségnek tekintették. Azokat a próbálkozásokat, amelyek közösségi élet szerveződése irányába mutattak tüzzel-vassal irtották. Más módszerekkel, de lényegében véve ez történik ma is; az egységesülési folyamatokat igye-keznek felszámolni, felrobbantani.

A nemzeti jellegű egyesületek, csoportok, szervezetek likvidálásának egyik hosszú távú következménye, hogy a vajdasági magyarság szinte teljes mértékben visszahúzódott a családba, a magánéletbe. A civil társadalma-kat, a közéletet ma is jószerivel a család, a lapok pletykarovatai és a televízió helyettesíti.

Közösségi szerepvállalás, eleven kapcsolatok nélkül az emberek marginalizálódnak, deviánssá válnak. Minden ellenkező állítással ellentétben a vajdasági magyarság túlnyomó többsége ma is idegenkedik a közéleti szerepvállalástól. Közéleti-politikai szerepet jószerével csak azok vállalnak, akiknek ez a pártállam idején is beleillett egyéni életstratégiájukba. Azon kevesek, akiket a társadalmi változások reménye sodort a politikai porondra, a volt kommunisták előretörésével ma már mindenütt háttérbe szorultak. Nemzeti összefogás, formális szerveződéshelyett a magyarok többségére, nálunk is, másutt is az egyéni túlélési stratégiára való berendezkedés jellemző. És ahogyan ezek az egyéni túlélési stratégiák sorban csődöt mondanak, a magyarság életkörülményei is látványosan romlanak.

Mind az elsődlegesen közérzeti problémaként jelenik meg. Szabad és demokratikus nemzeti közösség hiányában nincs mód sem megfelelő cselekvési stratégia kidolgozására, sem a kollektív traumák feloldására. A közösségi kapcsolatok hiánya, és az életstratégiák válsága együttesen nagyobb szerepet játszanak a rossz közérzet kialakulásában és tartóssá válásában, mint a gazdasági, politikai válság.

A gazdasági, politikai válság természetesen további konfliktusoknak, személyiség- és tömeglélektani zavaroknak a forrása, és a válság elhúzódásával egyre inkább azzá válik. Mindenekelőtt az anyagi feltételek romlása, és a jelentős életszínvonalcsökkenés miatt, ami még elviselhetetlenebbé és kilátástalanabbá teszi a magyarság hátrányos társadalmi helyzetét. A kilátástalanságokat csak fokozza, hogy mind kevesebben látják az áldozathozatal értelmét, mert nincs közösség, amely a nehezebb körülmények elviselésének értelmet és célt adna.

A magyarság rossz közérzetéhez elkeseredés is társul, ami abból fakad, hogy a Balkánon a jogok és lehetőségek nem a szorgalomnak, nem a tudásnak, hanem az erőviszonyoknak vannak alárendelve. Azok, akiknek a kezében hatalom és fegyver van kíméletlenül törekszenek érvényesülésre, gyors meggazdagodásra, mások javainak kisajátítására. A hatalomból kívül rekedő rétegben ez elégedetlenséget vált ki, ami a tisztességes és tisztességtelen magatartások közötti határok elmosásával tovább relativizálja a Balkánon egyébként sem nagy becsben tartott civilizációs értékeket.

Mit tud, vagy mit nem tud tenni a pszichológia mint a „válságkezelés” tudománya ilyen helyzetben? – teszi fel a kérdést Erős Ferenc a Válság és pszichológia c. tanulmányában, amely néhány vonatkozásaiban eszmefuttatásunk alapjául is szolgált. Bár a pszichológusok jóval „töményebben” érzékelik a válságtüneteket, mint más értelmiségiek, ennek ellenére nem alakult ki a pszichológiának olyan ága, amely válságkezelésben, komplex reformstratégiákban gondolkodna, mondja Erős. Ennek az egyik lehetsé-

ges oka szerinte az lehet, hogy a pszichológiában is teljes érzékzavar dúl. Még az sem egyértelmű, hogy a válságkezelésben mi lenne a pszichológiai beavatkozás célja: a rosszabbodó körülményekkel való megbékéltetés, a „readaptáció”, vagy a szenvedést kiváltó helyzetek és okok tudatosítása?

Hogy ez szakmai érzékzavar mennyire általános, azt a Szerb Pszichológiai Társaság legutóbbi Donji Milanovac-i tudományos tanácskozása is ékesen tanúsítja. Jóllehet az ország széthullott, és a korábban békésen együttélő népek háborúba keveredtek egymással, etnikai tisztogatásról, bombázásokról, tömegsírokról, koncentrációs táborokról szólnak a napi híradások, a szakma ettől a legkevésbé sem hagyja zavartatni magát. A tanácskozáson a szerb nép történelmi úttévesztése és nyilvánvaló mentális zavara helyett olyan izgalmas témák kerültek terítékre, mint pl. a humor és a nevetés, az igazolatlan iskolai kimaradások, a gépkocsivezetők tesztelése, az alkoholisták személyisége. Bármilyen fontosak is legyenek egyébként ezek a témák, a válogatott borzalmak közepette az ember elvárná, hogy a dolgok állásáról a szerb pszichológiának is legyen mondanivalója.

Természetesen korántsem csak a pszichológiára jellemző, hogy elhallgatja, nem létezőnek tekint, szőnyeg alá kívánja söpörni a kézzelfogható társadalmi és lélektani problémákat. Messzire vezetne, ha itt most annak a boncolásába kezdenénk, hogy mivel magyarázható az akadémikus tudományának ez a vaksága és társadalomkritikai önkorlátozása. Az összefüggések érzékeltetéséhez elég talán a Szerb Tudományos Akadémia által készített hírhedt Memorandumra utalnunk, ami egyben visszavezet bennünket a közérzeti problémáinak okaihoz. És itt a kör bezárul.

Összefoglalásul elmondhatjuk, hogy a rossz közérzetünknek a jelenlegi gazdasági, politikai és társadalmi válság mellett, a magyarság sajátos helyzetével összefüggő, mélyen fekvő pszichológiai dimenziói – okai és következményei vannak. A válság leküzdésére irányuló erőfeszítések egyelőre nem jogosítanak fel bennünket vérmes reményekre, sőt bizonyára számolnunk kell a politikai, a szociális és mentális helyzet rosszabbodásával, további elszegényedéssel, még nagyobb munkanélküliséggel, ami növelni fogja a ránk nehezedő terheket. Mégis, ha másként nem, egy generációváltás eredményeként a reformfolyamatok elkerülhetetlenül felerősödnek egyszer. Nemcsak közérzetünk, hanem megmaradásunk szempontjából is nagyobb gondot jelent ennél a vajdasági magyarság helyzetének tartós és megnyugtató rendezése. Aminek csak egyik komponense a politikai-jogi státusz rendezése. A magam részéről riasztóbbnak tartom a vajdasági magyarságnak, mint nemzetközi közösségnek a pszichológiai állapotát.